

РОЗШИРЕННЯ НАТО ЯК ФАЛЬШИВИЙ ПРИВІД ДЛЯ ВИПРАВДАННЯ ВІЙНИ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

УДК 327.5:341.31(470)(477)

<https://doi.org/10.53679/2616-9460.specialissue.2022.04>

Сидорук Тетяна Віталіївна –
завідувач кафедри міжнародних відносин
Національного університету «Острозька академія»,
доктор політичних наук, професор,
м. Острог, Україна
ORCID: 0000-0002-7231-9884

Павлюк Віктор Володимирович –
професор кафедри країнознавства
Національного університету «Острозька академія»,
кандидат історичних наук,
м. Острог, Україна
ORCID: 0000-0002-7231-9883

➔ У *статті* йдеться про дискусію щодо походження сучасної російської агресії та мілітаризму, яка розгорнулася між тими, хто звинувачує НАТО в не виправданому втручанні у російську «сферу впливу», і тими, хто розглядає войовничу антизахідність Путіна як наслідок його потреби консолідувати й легітимізувати внутрішню владу.

Автори доводять, що внутрішні чинники були набагато важливішими. Розвиток партнерства України з НАТО та перспективи подальшого розширення Альянсу стали лише фальшивим приводом для виправдання повномасштабного наступу Росії на Україну. Справжній страх Путіна – не НАТО, а поява успішних, демократичних, орієнтованих на Захід країн, зокрема України, уздовж кордонів Росії. Такі країни він розглядає як загрозу зміни режиму в самій РФ.

Не виправдано звинувачувати Альянс за бажання Путіна знищити Україну як незалежну державу або готовність російського диктатора вбивати мирних українців. Однак програвшою була політика НАТО, згідно з якою Україна та Грузія після Бухарестського саміту 2008 р. вважалися на шляху до членства в Альянсі, а насправді питання про їхню інтеграцію залишалося у «підвішеному стані». Росія, ймовірно, сприйняла це як вікно можливостей, щоб змінити ситуацію на свою користь, доки ці держави не мають «страхового полісу» НАТО.

Ключові слова: розширення НАТО, повномасштабне вторгнення, війна, Центрально-Східна Європа.

Tetiana Sydoruk, Viktor Pavliuk

NATO ENLARGEMENT AS A FALSE EXCUSE FOR RUSSIA'S WAR AGAINST UKRAINE

The paper examines the discussion of the origins of Russia's present-day aggression and militarism, between those accusing NATO of unjustified intrusion into the Russian "sphere of influence", and those deeming that Putin's bellicose Anti-Western sentiment is a product of his need to consolidate and legitimize his power within Russia.

The authors prove that domestic factors were significantly more important. The development of Ukraine's partnership with NATO and the prospects of the Alliance's further enlargement were only a false excuse for Russia's full-scale invasion of Ukraine. V. Putin's genuine fear is not NATO but the rise of successful democratic western-oriented countries along Russia's borders, especially Ukraine.

It is unjustified to blame the Alliance while Putin wants to destroy Ukraine as an independent state and is ready to indiscriminately kill Ukrainian civilians. However, NATO took the disadvantageous approach of pursuing a policy of pretending that Ukraine and Georgia were on their way to Alliance membership, while, in reality, the question of their integration has been kept in limbo since the 2008 Bucharest summit. Russia probably interpreted it as a window of opportunity to change the situation to its own benefit while these countries had no "insurance policy" from NATO.

Keywords: NATO enlargement, full-scale invasion, war, Central and Eastern Europe.

Широкомасштабне вторгнення Путіна в Україну, яке спровокувало найбільшу безпекову кризу у Європі з часів Другої світової війни, було спричинене кількома факторами. Західні аналітики та преса переважно зосереджують увагу на страхах Путіна щодо подальшого розширення НАТО. Деякі підкреслюють його намір відновити Російську імперію. Ще інші ставлять під сумнів раціональність російського лідера. Питання, чи був курс щодо розширення НАТО на Схід стратегічною помилкою, яка спричинила російський реваншизм і фатально вплинула на європейську та глобальну безпеку, викликало найбільше дискусій і, без перебільшення, збурило увесь світ. Але чи насправді прагнення Росії знищити Україну як суверенну державу та домінувати у східній частині Європи (або навіть у Європі загалом) були спровоковані страхом перед НАТО, що рухається на Схід?

Дискусія про походження сучасної російської агресії та мілітаризму зазвичай точиться між тими, хто звинувачує НАТО в не виправданому втручанні в російську «сферу впливу», і тими, хто розглядає войовничу антизахідність Путіна як наслідок його потреби консолідувати й легітимізувати внутрішню владу. Можна припустити, що обидві групи опонентів мають рацію. У міру того, як Путін ставав усе авторитарнішим, він дедалі частіше розглядав НАТО як загрозу у військовому плані та провідну інституцію, пов'язану із Заходом, лібералізмом та глобальним лідерством США. Але внутрішні фактори, на нашу думку, були набагато важливішими. Посилене партнерство України

з НАТО стало лише фальшивим приводом для виправдання повномасштабного наступу Росії на Україну. Якщо й покласти частково провину на НАТО за ситуацію, у якій сьогодні опинилась Україна, то хіба що за небажання Організації рухатися енергійніше після Бухарестського саміту 2008 р., аби швидше інтегрувати Україну та Грузію.

Вимоги Росії щодо «гарантій безпеки» та дискусія про «двері НАТО» напередодні вторгнення

З осені 2021 р. Росія розмістила близько 150 тис. військовослужбовців на кордонах з Україною і погрозувала «військово-технічними заходами», якщо НАТО продовжить співпрацювати з Україною, а РФ не отримає гарантії безпеки від Заходу. У грудні Кремль в односторонньому порядку розробив два надзвичайно агресивні проекти договорів із США та НАТО, які, на думку Москви, були необхідні, щоб запобігти можливості воєнного конфлікту в Україні. Російський уряд вимагав офіційно припинити розширення НАТО на Схід, заборонити розміщення військової інфраструктури Альянсу в країнах, які приєдналися до нього після 1997 р., припинити військову допомогу Заходу Україні тощо (McFaul, 2022). Це було більше схоже на ультиматум перед війною, аніж на кроки до переговорів.

У січні 2022 р. президент США Джоозеф Байден та НАТО надали детальні письмові відповіді Крем-

лю, намагаючись розпочати діалог із російським президентом (McFaul, 2022). Звичайно, жоден західний уряд не готовий був прийняти вимоги Кремля. Сполучені Штати та Європа дотримуються принципів, що нації вільні визначати як свої внутрішні системи, так і свою зовнішньополітичну орієнтацію. Дж. Байден у своєму спеціальному зверненні з приводу ситуації навколо України 15 лютого 2022 р. рішуче заявив про «право країн обирати свою долю, право народів обирати своє майбутнє» (Посольство США в Україні, 2022). Росія 17 лютого озвучила через посла США в Москві **«реакцію на раніше отриману американську відповідь щодо російського проєкту договору... про гарантії безпеки»**, серед ключових положень якої – вимога вивести всі війська та озброєння США з Центральної, Східної, Південно-Східної Європи (ПСЄ) та Балтії і юридична відмова Альянсу від розширення на Схід. За ненадання юридичних гарантій безпеки та невиконання поставлених вимог Росія повторила погрозу реалізації заходів військово-технічного характеру (Радіо свобода, 2022).

Ситуація, що склалася, спричинила гарячі наукові дебати про те, чи можуть обмеження щодо майбутнього членства України в НАТО вирішити кризу та запобігти війні. Деякі учасники дискусії стверджували, що настав час зачинити двері Альянсу для нових членів, інші доводили, що було би неприпустимою помилкою дозволити Путіну диктувати умови для європейської безпеки.

Деякі західні аналітики, схоже, стали на бік Росії, стверджуючи, що НАТО має зачинити свої двері перед Україною. Так, професор Католицького університету Америки Майкл Кімейдж переконував, що заради власного блага НАТО має змінити курс, публічно відмовившись від подальшого розширення, щоб не бути втягнутою у конфлікт між країною, яка не є членом Організації, а тільки прагне цього (Україною), і ядерною державою (Росією), яка хоче цьому запобігти. Оскільки Україна все одно не зможе стати членом Альянсу найближчим часом, він має закрити свої двері, що зменшить імовірність російського воєнного нападу. Продовження курсу на приєднання України до НАТО за таких умов було би, на думку Кімейджа, «стратегічним божевільям» (Kimmage, 2022).

Проте більшість аналітиків-міжнародників ніщівно критикувала подібні підходи, вважаючи, що наведені аргументи є хибними, їх варто відхилити раз і назавжди. Так, радник американського Центру стратегічного та бюджетного оцінювання

Ерік Едельман і старший науковий співробітник Міжнародного університету Флориди Девід Крамер вважали, що наслідувати таку логіку означало б винагородити В. Путіна за його агресію і перекласти провину за стан справ з російського лідера на Північноатлантичний альянс, котрий сприяв безпеці Європейського континенту понад сім десятиліть. Науковці реалістично прогнозували: запевнення про те, що членство України (і Грузії також) у НАТО не розглядатиметься, Путіна не заспокоять. Навпаки, такі поступки призвели б до підвищення ним ставок, оскільки Путін міг розцінити їх як ознаку слабкості та продовжувати вимагати викреслити з порядку денного питання про можливість членства цих держав у Європейському Союзі. Закриття дверей до НАТО за таких умов деморалізувало б Україну, зробило би її вразливішою для задумів Путіна й розкололо би сам Альянс (Edelman, Kramer, 2022).

Результатом активних контактів між американськими, європейськими та російськими дипломатами стало рішуче відхилення адміністрацією Дж. Байдена та її союзниками вимоги Кремля ніколи не приймати Україну в НАТО. Дійсно, це порушило б принципи установчого Вашингтонського договору Альянсу (1949), Статут ООН (1945), Паризьку хартію для нової Європи (1990), Хартію європейської безпеки (1999), які передбачають право кожної держави вільно обирати й змінювати свої заходи безпеки, залишило б Україну в небезпечній «сірій» зоні та означало би визнання НАТО претензій з боку Путіна на сферу впливу.

Російський президент 21 лютого 2022 р. підписав укази про визнання «незалежності» т. зв. псевдореспублік «ЛНР/ДНР», що свідчило про невдачу в дипломатичних зусиллях Заходу зі стримування російської агресії, знищення Мінських домовленостей, значну ескалацію напруженості між Заходом та Москвою і нові загрози для безпеки й територіальної цілісності України. Того ж дня у своїй промові Путін заявив, що безпеці РФ загрожує набагато менший сусід, який, як він стверджував, не є насправді суверенною країною, а лише іграшкою в руках набагато могутніших західних держав (The Guardian, 2022). Відтак 24 лютого 2022 р. Росія розпочала широкомасштабне воєнне вторгнення в Україну, сподіваючись швидко її захопити. Але російський керманіч прорахувався, бо не взяв до уваги патріотизм, героїзм і винахідливість Українського народу, Збройних Сил України, рішучість Президента України В. Зеленського і швидке пробудження Заходу.

Розширення НАТО – «стратегічна помилка», яка призвела до війни, чи далекоглядна мудрість, яку ця війна підтвердила?

Саме в такому напрямі розвивається наукова дискусія про чинник НАТО в російсько-українській війні після 24 лютого 2022 р. Низка аналітиків, дослідників, переважно представників реалістичної теорії міжнародних відносин, продовжуючи традицію, започатковану відомим американським неореалістом Дж. Міршаймером ще 2014 р. (Mearsheimer, 2014), стверджують, що саме розширення НАТО на Схід було зайвою провокацією, яка стимулювала Путіна до агресивних дій щодо сусідніх держав. Так, старший науковий співробітник Ради з міжнародних відносин США, професор Джорджтаунського університету Чарльз Купчан вважає, що кардинальною помилкою було розширювати НАТО й розбудовувати безпековий порядок у Європі після холодної війни, завдяки якому Захід накопичував свою силу. Сполучені Штати повинні були продовжувати реалізацію програми «Партнерство заради миру» (ПЗМ) – гнучкішої системи безпеки, яка би давала змогу всім європейським державам співпрацювати з НАТО без офіційного розширення Альянсу та проведення нових розмежувальних ліній (Foreign Affairs, 2022). Подібної думки дотримується почесний професор Школи передових міжнародних досліджень Майкл Мандельбаум, який стверджує, що розширення НАТО змінило настрої в Росії з прозахідних на антизахідні, створюючи тим самим політичний контекст, який Путін використав для проведення своїх агресивних кампаній (Foreign Affairs, 2022).

Роберт Кеган пропонує поміркованіше пояснення взаємозв'язку між російською агресією та стратегією США і НАТО після холодної війни (Kagan, 2022). На його думку, абсурдно звинувачувати Сполучені Штати в нелюдському нападі Путіна на Україну, але наполягати на тому, що вторгнення було абсолютно неспровокованим, теж неправильно. Російське рішення було відповіддю на природне розширення гегемонії Сполучених Штатів та їхніх союзників у Європі після холодної війни внаслідок бажання країн Східної Європи, також і України, приєднатися до трансатлантичної спільноти. Навіть якби США відхилили такі прохання щодо вступу до НАТО, ці країни продовжували б чинити опір спробам Москви повернути їх у сферу своїх інтересів, вишукуючи будь-яку допомогу від Заходу. І Путін усе одно вважав би США основною причиною такої антиросійської поведінки. Сполучені Штати можна звинувачувати хіба що в тому,

що Вашингтон вчасно не передбачив зростання свого впливу й тієї ситуації, за якої незадоволені ліберальним порядком учасники намагатимуться його змінити (Kagan, 2022).

Переважна більшість учених вважає очевидним, що риторика Москви щодо загрози її безпеці внаслідок розширення НАТО була лише позірним приводом для виправдання повномасштабного наступу Росії на Україну з метою повернути останню під російський вплив. Розширення НАТО не становило загрози для Росії, натомість додало безпеки у Європі, зміцнило демократію в державах Центрально-Східної Європи та, зрештою, виправило несправедливість Ялти (запитайте жителів Польщі, країн Балтії, Румунії, чи вважають вони членство їхніх держав у НАТО стратегічною помилкою?).

Повномасштабне воєнне вторгнення Росії в Україну в трагічний спосіб лише підтвердило мудрість розширення НАТО. Як слушно підкреслює Аліна Полякова, президент і генеральний директор Центру аналізу європейської політики, членство в НАТО – єдина причина того, що країни Балтії та інші держави Центральної та Східної Європи не зазнали нападу з боку Росії. Натомість Альянс припустився стратегічної помилки лише в тому, що не рухався швидше, аби включити Україну, Молдову та Грузію до числа країн – членів НАТО. Путін використовує риторику про небезпеку розширення НАТО, щоб відволікти увагу від свого найбільшого жаху – втрати власного контролю над владою в державі. Якби Україна продовжила орієнтуватися на західну демократію, росіяни, спостерігаючи за свободою та процвітанням сусідів, могли би прагнути того самого й для себе. Отже, розширення НАТО не має нічого спільного з прагненням Путіна й надалі залишитися корумпованим диктатором Росії (Foreign Affairs, 2022).

Доцент кафедри міжнародних відносин Варшавського університету Марек Мадей слушно наголошує, що приєднання держав ЦСЄ та Балтії до Альянсу мало позитивні результати як для старших членів Організації, так і для самого Альянсу загалом. Учений висловлює сумніви, що НАТО навряд чи змогла би ефективно трансформуватися після холодної війни в реаліях 90-х років ХХ ст., проголосивши нові функції та завдання. Тут потрібні були географічні зміни. Розширення не лише допомогло демократизувати й стабілізувати Центрально-Східну Європу. Воно також зміцнило легітимність НАТО як організації, яка забезпечувала західним країнам (європейцям, а також американ-

цям) шанс краще, ніж будь-яка інша альтернатива, формувати європейську безпеку. Розширення, сприяння стабілізації та поширення демократії в країнах ЦСЄ значною мірою дали Альянсу «нову причину жити», підтримуючи основну функцію Організації як «страхового полісу» та інструменту колективної оборони, коли було важко знайти зовнішні загрози, які б виправдовували витрати на організацію колективної оборони, особливо серед громадян США. Звісно, нові члени мали доволі посередні військові можливості, але політичні здобутки були досить цінними, щоб зробити розширення НАТО вигідним (Foreign Affairs, 2022).

Водночас не розширення НАТО спричинило відродження імперіалізму в Росії. Прагнення Росії домінувати над своїми сусідами має набагато довшу традицію – його джерела беруть початки в царській Росії. Зважаючи на багатство природних ресурсів, ядерний потенціал, пострадянську ностальгію, тривалі традиції авторитаризму й експансіонізму, ймовірність відновлення імперських амбіцій Росії після закінчення холодної війни та встановлення авторитарного (агресивного щодо Заходу) режиму була досить високою (Foreign Affairs, 2022). Політична траєкторія Росії вже із середини 1990-х років означала, що країни Центрально-Східної Європи та країни Балтії не могли бути певними, що їхнє «повернення до Європи» не буде під загрозою без твердих безпекових гарантій. Тоді лише НАТО, а не ЄС чи ОБСЄ, могли дати такі гарантії. Отже, Польща, держави Балтії мали сенс, коли постійно застерігали щодо московського імперіалізму. Поточні події підтверджують раціональність такої їхньої обережності.

Промовистий приклад розуміння загрози відродження імперських амбіцій Росії наводить в *The Atlantic* Енн Епплбаум з Університету Джона Гопкінса, цитуючи промову президента Естонії Леннарта Мері, яку той виголосив у лютому 1994 р. (!) у м. Гамбурзі (Німеччина). Мері попереджав: незабаром свобода в Естонії та у Європі може опинитися під загрозою, бо Москва вже кипіла мовою образи, агресії та імперської ностальгії. Президент Мері закликав демократичний світ до дії: Захід повинен «категорично дати зрозуміти російському керівництву, що чергова імперіалістична експансія не матиме шансів» (Applebaum, 2022). При цьому присутній у залі В. Путін, на той час заступник мера м. Санкт-Петербурга, підвівся і вийшов геть (Applebaum, 2022).

Оскільки Росія сьогодні веде свою неспровоковану і жорстоку війну проти України, має бути ще більш

зрозумілим, наскільки важливим було розширення НАТО для євроатлантичної та європейської безпеки. Воно забезпечило стабільність у величезній частці Європи (також зробило розширення ЄС вірогіднішим), і нинішній ступінь об'єднання НАТО перед російською агресією є надзвичайним. Водночас не виправдано звинувачувати Альянс за бажання Путіна знищити Україну як незалежну державу або його готовність убивати мирних українців, як він це робив раніше в Грозному та Алеппо, містах, які не мали нічого спільного з НАТО чи розширенням Організації.

Усі розмови Путіна про розширення НАТО та освоєння Альянсом території України – це виключно фальшивий привід для того, щоб на неї напасти. Він точно знає, що НАТО йому не загрожує. Росія зацікавлена в тому, аби Україна не була в НАТО, завдяки чому російські війська могли в будь-який момент вторгнутися на українську територію. Бо Путін сприймає Україну не як суверенну державу, а як частину російських земель, які нині перебувають під впливом Заходу і які потрібно відвоювати (The Guardian, 2022).

Ураховуючи останнє, можна стверджувати, що стратегія НАТО в постбіполярну епоху все ж не була цілком бездоганною. Якщо й не стратегічною помилкою, то програшним підходом була політика, за якої Україна та Грузія нібито перебували на шляху до членства в Альянсі, хоча насправді після Бухарестського саміту 2008 р. це питання не зрушило з мертвої точки. Помилка полягала не в самій Бухарестській декларації, згідно з якою Україна та Грузія одного дня приєднаються до Альянсу. Вона була в тому, що Альянс не поспішав утілювати в життя цю декларацію одразу і, таким чином, негайно не розпочав інтеграційний процес, установивши гарантії стримування (подібні до тих, про які заявили США та Велика Британія щодо Швеції та Фінляндії на період розгляду їхньої заявки стосовно членства в НАТО). Зважаючи на те, що Путін ставиться до розширення НАТО як до загрози для Росії, цей період невизначеності забезпечив для нього можливість вести превентивну війну. Помилкове рішення Бухарестського саміту 2008 р. (не тому, що Україні та Грузії пообіцяли членство, а тому, що зайшли недостатньо далеко, аби конкретизувати, коли це відбудеться та як), яке було далеким від конкретних кроків і залишило всіх невдоволеними, натомість продемонструвало Путіну, що Захід вагається, а, отже, є відкрите вікно можливостей, щоб змінити ситуацію на свою користь, доки ці держави не мають «страхового полісу» НАТО.

Сьогодні немає альтернативи підтвердженню традиційної політики відкритих дверей НАТО, про що неодноразово наголошували високопосадовці держав – членів НАТО вже після початку повномасштабного воєнного вторгнення Росії в Україну. І це стосується не лише Швеції та Фінляндії, а й України. Водночас за нинішніх умов – до завершення війни – пришвидшення набуття Україною членства в НАТО неможливе. Так само очевидно, що не буде, зокрема, введено війська Альянсу в Україну, створено забороненої для польотів зони, розширено театр бойових дій за межі території України.

Така позиція НАТО може призвести до серйозних ризиків ескалації, яких Організація бажає уникнути. Але водночас Альянс докладатиме максимальних зусиль (нарощуватиме постачання Україні зброї, боеприпасів, засобів ППО, гуманітарної допомоги тощо, надаватиме розвіддані, навчатиме українських військових), щоб не допустити перемоги Москви в цьому конфлікті. І не лише заради України або тому, що по-іншому було б аморально, а й тому, що будь-який інший варіант був би фактором дестабілізації з точки зору майбутнього Європи. Російська війна проти України трагічним чином демонструє, що мирна та безпечна Європа так само залежить від стабільності менших держав, як і від домовленостей між великими потугами.

Вторгнувшись в Україну, Путін прагнув не лише повернути цю країну під свій вплив, а й змінити безпековий порядок у Європі. Щодо останнього, то він уже досяг успіху – тільки не такого, про який, імовірно, мріяв. Збройний напад Росії на Україну об'єднав НАТО і зробив розширення Альянсу набагато вірогіднішим. Серед найбільш значущих і неочікуваних геополітичних наслідків цієї війни Росії проти України є те, що Фінляндія та Швеція незабаром приєднаються до НАТО. Фінляндія має 830-мильний кордон з Росією, а фінська столиця Гельсінкі ближче до Санкт-Петербурга, рідного міста В. Путіна, ніж до Стокгольма. НАТО, приєднавши Фінляндію, більш ніж удвічі збільшить сухопутні кордони Альянсу з Росією. Після вступу Фінляндії та Швеції до Альянсу військовий потенціал НАТО значно зросте, зокрема завдяки передовим повітряним та підводним засобам, якими володіють ці країни та які змінять архітектуру безпеки Північної Європи й допоможуть стримувати подальшу агресію Росії (Bildt, 2022). Воєнна агресія Росії проти України зробила зміцнення Альянсу імперативом і лише посприяла його подальшому розширенню.

Чого боїться Москва: сил НАТО чи української демократії?

Питання подальшого руху України до НАТО (або ж відмови від вступу, як того вимагає РФ) тривалий час залишається темою публікацій у засобах масової інформації, політичних та наукових дискусій. Можливий «нейтралітет» України є однією з тем переговорів між Росією та Україною. Популярною є думка, зокрема й серед офіційних осіб України, що замість НАТО потрібен інший формат, який надавав би Україні гарантії безпеки. Тому питання, чи справді Путіна лякає НАТО, а, отже, чи відмова України вступати до Альянсу допоможе закінчити війну, зберігши державність, залишається актуальним.

Ставлення Путіна до України відоме. На саміті НАТО 2008 р. в Бухаресті він сказав тодішньому президентові США Дж. Бушу, що «це навіть не держава» (Porova, Shevel, 2022). У своїй статті «Про історичну єдність росіян і українців», оприлюдненій у липні 2021 р. на офіційному президентському сайті, Путін заявив, що росіяни й українці «один народ, одне ціле», а США та ЄС сплановано перетворюють Україну на «плацдарм проти Росії» (Стаття Володимира Путіна, 2021). Тобто європейський і євроатлантичний курс України є результатом втручання Заходу, що не відтворює справжні вподобання українців, а Помаранчеву революцію та Революцію Гідності РФ трактувала як організовані іноземними державами перевороти. Кремль загалом зображав «кольорові революції» як частину ширшого проекту США з усунення недружніх авторитарних лідерів за допомогою різноманітних підходів: від народних протестів до військового втручання (Mitchell, 2022).

Звідси й одержимість В. Путіна ідеєю про те, що НАТО не просто допомагає пострадянським державам, а, наближаючи свою інфраструктуру до російських кордонів, загрожує Росії. У своїй майже годинній промові ввечері 21 лютого 2022 р. російський президент не лише озвучив перелік докладних історичних претензій до України, а й заявив, що США і НАТО «почали безсоромне освоєння території України як театру потенційних воєнних дій», та повторив тезу про неприйнятність для Росії подальшого розширення НАТО (The Guardian, 2022).

Однак російський президент посилається на розширення НАТО лише як на зручний привід для агресії проти сусідів, коли його справжній страх – поява вздовж кордонів РФ успішних, демократичних, орієнтованих на Захід країн, зокрема України.

Путін не визнає права України на існування як незалежної держави і боїться, що вона стане успішною демократією у його найближчому сусідстві.

У 90-х роках ХХ – на початку ХХІ ст. Росія, хоч і висловлювала протест проти розширення НАТО на Схід, але реального опору цьому процесові не чинила. Альянсу настільки вдалося подолати чутливість Росії до цього питання, що 1997 р., коли Польща, Угорщина та Чехія здобули повноправне членство в НАТО, було підписано «Основоположний акт про взаємні відносини, співпрацю і безпеку» між Росією та НАТО. Цей важливий документ забезпечив офіційну основу для розвитку двосторонніх відносин, включно й створення Постійної спільної ради НАТО – Росія (ПСР) як форуму для консультацій та співпраці. У 2002 р. діалог та співпраця набули подальшого розвитку, коли 28 травня в Римі лідери країн НАТО та президент Росії підписали декларацію «Відносини НАТО – Росія: нова якість». На основі цього документа замість ПСР створено Раду НАТО – Росія, яка стала форумом для консультацій з поточних питань безпеки та практичної співпраці (НАТО, 2022).

Після хвилі «кольорових революцій» у Грузії (2003) та Україні (2004) Путін почав дедалі більше турбуватися про збереження чинного режиму у своїй країні. Невипадково саме після цих подій він почав називати розширення НАТО загрозою для Росії. Для російського лідера це стало зручним аргументом, щоб протидіяти поширенню західних цінностей у сусідніх державах. Отже, те, що Путін розпочав ризиковане повномасштабне вторгнення в другу за розмірами країну Європи, пояснюється його зростаючою тривогою. Адже, втративши Україну на користь Заходу, Росії може загрозувати «кольорова революція» вдома, яка в наративі Кремля є синонімом зміни режиму, котру підтримує США. Те, що сталося в Україні за останні два десятиліття, може відбутись і в самій Росії, а для Путіна це виявилось майже екзистенційною одержимістю (Mitchell, 2022).

Тому орієнтовані на Захід уряди в пострадянських державах Москва розглядала як потенційну загрозу. У 2008 р. Росія напала на Грузію, щоб підтримати проросійських сепаратистів в Абхазії та Південній Осетії. Ця війна, яка застала Захід зненацька, була чітким меседжем: Москва не збирається терпіти явно прозахідну державу на своєму південному фланзі й готова використовувати свої війська, щоб цьому запобігти. Вторгнення Росії в Грузію відбулося невдовзі після квітневого Бухарестського саміту НАТО, на якому цій державі та

Україні пообіцяли невизначену перспективу щодо членства в Альянсі.

Коли почалося вторгнення Росії в Україну в 2014 р., питання членства України в НАТО взагалі не перебувало на порядку денному, оскільки в 2010 р. набув чинності Закон України «Про засади внутрішньої та зовнішньої політики», який закріпив її позаблоковий статус. Натомість Україна була на порозі підписання Угоди про асоціацію з ЄС, імплементація якої неминуче зменшувала б із часом вплив Росії в Україні. Отже, Путіна лякало не НАТО, а той факт, що українці прагнули живої демократії й тіснішої інтеграції з європейською спільнотою. Як влучно підкреслив чинний прем'єр-міністр Латвії Артурс Кріш'яніс Каріньш, «Москва боїться не сил НАТО, а української демократії» (Edelman, Kramer, 2022). Причиною атаки Росії на Україну є переконання Кремля, що демократія, нехай і недосконала, але така, у якій нація за допомогою виборчого бюлетеня може змінити президента й поміняти депутатський склад, – це смертельна загроза для путінського авторитаризму.

Не дивно, що після вторгнення Росії підтримка ідеї членства України в НАТО зростає з 25 % – у 2014 р. до 62 % – у лютому 2022 р. (Фахурдінова, 2022). Російська агресія лише посилює прагнення українців до збереження незалежності та проєвропейської орієнтації. Захопивши на початку 2014 р. Крим і розпочавши війну на сході України, Росія стала головною зовнішньою загрозою українській безпеці та суверенітету. Ті, хто кажуть, що Путін об'єднав Україну і підштовхнув її на Захід, мають рацію.

Насправді відмова Путіна розглядати Україну як незалежну державу підриває, а не просуває його зовнішньополітичні цілі. Навіть після втечі В. Януковича, якби він дозволив політичним процесам в Україні відбуватись без втручання РФ, цілком імовірно, маятник між проєвропейськими та проросійськими елітами і надалі гойдався би від виборів до виборів, Україна тривалий час залишалась би далекою від НАТО, а Росія зберігала б відчутний вплив у країні. Натомість російська агресія не лише докорінно змінила виборчу географію в Україні, вилучивши з виборчого процесу близько 12 % проросійськи налаштованих громадян у тимчасово окупованих АР Крим та Донбасі, а й спричинила екзистенційне бажання громадян України тікати від Москви і, на додачу, вдихнула нове життя в НАТО.

Замість того щоб урахувати власні прорахунки та змінити спотворені уявлення про Україну, Росія

продовжувала звинувачувати Захід у створенні загроз для її безпеки. Мабуть, це найбільше пов'язано з персоналістським характером путінського режиму, коли уявлення Путіна про загрози безпеці Росії формуються під впливом вузького кола радників, які годують його упередженою, самоцензурованою та надмірно оптимістичною інформацією. Наприкінці січня 2021 р. американська розвідка повідомляла, що російський президент недооцінює витрати на вторгнення в Україну, оскільки його радники приховують інформацію про глибину місцевої опозиції до Росії та, відповідно, силу опору України (Casey, Gunitsky, 2022). Прикро, що для Кремля знадобилася війна, аби зрозуміти, що він не може контролювати Україну чи повернути час назад за допомогою сили. Як влучно підкреслили доцент Університету Макгілла Марія Попова і доцент Університету Тафтса Оксана Шевел, «після 30 років незалежності джина української національної ідентичності та державності не можна повернути в пляшку» (Popova, Shevel, 2022).

Параноя Путіна щодо «кольорових революцій» не пояснює його надзвичайно жорстоких дій в Україні так само, як і його можливі побоювання щодо розширення НАТО чи мрії про нову Російську імперію. Але якщо виживання авторитарного режиму в РФ є ключовою путінською метою, це добре пояснює рішення про повномасштабне збройне вторгнення з метою знищення демократичного уряду в Києві. Це також пояснює, чому широкомасштабне вторгнення РФ в Україну 24 лютого 2022 р. відбулося не так, як загарбники планували. Путін і його оточення, спираючись на навіювання власної пропаганди, були переконані в тому, що поставлений Заходом та українськими ультраправими силами уряд у Києві впаде майже одразу, як тільки російські окупаційні війська перетнуть кордон, а громадяни України не чинитимуть опору. Натомість цей наступ російських окупаційних військ на Київ швидко зазнав краху, а загальний

спротив московським окупантам об'єднав Український народ сильніше, ніж будь-коли.

Висновки

Російські ракети та бомби зруйнували не лише низку українських міст і сіл, а й євроатлантичну безпекову архітектуру. Вона вже зазнала змін, але не тих, яких прагнув Путін. Риторика Москви щодо загроз безпеці РФ внаслідок розширення НАТО та зростання присутності Організації у Східній Європі була лише фальшивим приводом для виправдання повномасштабного наступу Росії на Україну з метою повернути її під свій вплив. Тому відповідні вимоги Кремля, адресовані США і НАТО напередодні вторгнення, були відкинуті адміністрацією Дж. Байдена та союзниками США.

Широкомасштабна агресія Росії проти України, спрямована на стримування прозахідного курсу України, призвела до абсолютно протилежного ефекту. Зокрема, Організація Північноатлантичного договору не лише не відводить свої війська зі східних регіонів, а й отримала нові заявки на вступ від Швеції та Фінляндії; українська проєвропейська ідентичність іще більше зміцнилася; Україна виборює своє право називатися Європейською нацією з гідністю та потенціалом, про які знають у всьому світі. Нова реальність у сфері безпеки стала чинником посилення єдності колективного Заходу, пробудження Європи в безпековому та оборонному вимірах, зміцнення й розширення НАТО, зростання присутності США в регіоні та «кінця історії» повернення Росії в лігу супердержав. Надалі Заходу важливо зберегти цю єдність навколо України на довгострокову перспективу, бо тільки з перемогою України прийде мир і набере сили свіжий вітер для розвитку демократії в XXI ст.

Список використаних джерел

- Посольство США в Україні. (2022, 15 лютого). *Виступ Президента Байдена стосовно оновленої інформації про кризу, яка стосується Росії та України*. <https://ua.usembassy.gov/uk/remarks-by-president-biden-providing-an-update-on-russia-and-ukraine/>
- Радіо свобода. (2022, 17 лютого). *МЗС Росії опублікувало відповідь США щодо питань безпеки. Москва наполягає на своїх вимогах*. <https://www.radiosvoboda.org/a/news-rosuja-ssha-ultymatum-bezpeka/31708531.html>
- Стаття Володимира Путіна «Об историческом единстве русских и украинцев». (2021). <http://kremlin.ru/events/president/news/66181>
- Фахурдінова, Маріанна. (2022, 15 квітня). Переваги від НАТО: чим небезпечна для України відмова від курсу на вступ до Альянсу. *Європейська правда*. <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2022/04/15/7137884/>

- Applebaum, Anne. (2022, March 31). There is no liberal world order. Unless democracies defend themselves, the forces of autocracy will destroy them. *The Atlantic*. <https://www.theatlantic.com/magazine/archive/2022/05/autocracy-could-destroy-democracy-russia-ukraine/629363/>
- Bildt, Carl. (2022, April 26). NATO's Nordic Expansion. Adding Finland and Sweden Will Transform European Security. *Foreign Affairs*. <https://www.foreignaffairs.com/articles/europe/2022-04-26/natos-nordic-expansion>
- Casey, Adam E., & Gunitsky, Seva. (2022, February 4). The Bully in the Bubble. Putin and the Perils of Information Isolation. *Foreign Affairs*. <https://www.foreignaffairs.com/articles/russian-federation/2022-02-04/bully-bubble>
- Edelman, Eric S., & Kramer, David J. (2022, January 31). Keep NATO's Door Open to Ukraine. Washington Shouldn't Grant Putin the Sphere of Influence He Wants. *Foreign Affairs*. <https://www.foreignaffairs.com/articles/ukraine/2022-01-31/keep-natos-door-open-ukraine>
- Foreign Affairs. (2022, April 19). *Was NATO Enlargement a Mistake? Foreign Affairs Asks the Experts*. <https://www.foreignaffairs.com/ask-the-experts/2022-04-19/was-nato-enlargement-mistake>
- Kagan, Robert. (2022, May/June). The Price of Hegemony. Can America Learn to Use Its Power? *Foreign Affairs*. <https://www.foreignaffairs.com/articles/ukraine/2022-04-06/russia-ukraine-war-price-hegemony>
- Kimmage, Michael. (2022, January 17). Time for NATO to Close Its Door. The Alliance Is Too Big – and Too Provocative – for Its Own Good. *Foreign Affairs*. <https://www.foreignaffairs.com/articles/russia-fsu/2022-01-17/time-nato-close-its-door>
- McFaul, Michael. (2022, February 11). How to Make a Deal with Putin. Only a Comprehensive Pact Can Avoid War. *Foreign Affairs*. <https://www.foreignaffairs.com/articles/europe/2022-02-11/how-make-deal-putin>
- Mearsheimer, John J. (2014, September/October). Why the Ukraine Crisis Is the West's Fault. The Liberal Delusions That Provoked Putin. *Foreign Affairs*. <https://www.foreignaffairs.com/articles/russia-fsu/2014-08-18/why-ukraine-crisis-west-s-fault>
- Mitchell, Lincoln. (2022, May 06). Putin's Orange Obsession. How a Twenty-Year Fixation With Color Revolutions Drove a Disastrous War. *Foreign Affairs*. <https://cutt.ly/XCKOp8u>
- NATO. (2022, July). *NATO – Russia relations. Setting the record straight*. <https://www.nato.int/cps/en/natohq/115204.htm>
- Popova, Maria, & Shevel, Oxana. (2022, February 17). Putin Cannot Erase Ukraine. No Russian Invasion Can Undo Ukrainian Nationhood. *Foreign Affairs*. <https://www.foreignaffairs.com/articles/ukraine/2022-02-17/putin-cannot-erase-ukraine>
- The Guardian. (2022, February). Putin orders troops into eastern Ukraine on 'peacekeeping' (Additional reporting by Pjotr Sauer, Emma Graham-Harrison and Luke Harding). *The Guardian*. www.theguardian.com/world/2022/feb/21/ukraine-putin-decide-recognition-breakaway-states-today

References

- Applebaum, Anne. (2022, March 31). There is no liberal world order. Unless democracies defend themselves, the forces of autocracy will destroy them. *The Atlantic*. <https://www.theatlantic.com/magazine/archive/2022/05/autocracy-could-destroy-democracy-russia-ukraine/629363/> [in English].
- Article by Vladimir Putin “On the historical unity of Russians and Ukrainians”. (2021). <http://kremlin.ru/events/president/news/66181> [in Russian].
- Bildt, Carl. (2022, April 26). NATO's Nordic Expansion. Adding Finland and Sweden Will Transform European Security. *Foreign Affairs*. <https://www.foreignaffairs.com/articles/europe/2022-04-26/natos-nordic-expansion> [in English].
- Casey, Adam E., & Gunitsky, Seva. (2022, February 4). The Bully in the Bubble. Putin and the Perils of Information Isolation. *Foreign Affairs*. <https://www.foreignaffairs.com/articles/russian-federation/2022-02-04/bully-bubble> [in English].
- Edelman, Eric S., & Kramer, David J. (2022, January 31). Keep NATO's Door Open to Ukraine. Washington Shouldn't Grant Putin the Sphere of Influence He Wants. *Foreign Affairs*. <https://www.foreignaffairs.com/articles/ukraine/2022-01-31/keep-natos-door-open-ukraine> [in English].
- Fakhurdinova, Marianna. (2022, April 15). Advances in NATO: what is not safe for Ukraine in the transition to the Alliance. *Evropeiska Pravda*. <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2022/04/15/7137884> [in Ukrainian].
- Foreign Affairs. (2022, April 19). *Was NATO Enlargement a Mistake? Foreign Affairs Asks the Experts*. <https://www.foreignaffairs.com/ask-the-experts/2022-04-19/was-nato-enlargement-mistake> [in English].
- Kagan, Robert. (2022, May/June). The Price of Hegemony. Can America Learn to Use Its Power? *Foreign Affairs*. <https://www.foreignaffairs.com/articles/ukraine/2022-04-06/russia-ukraine-war-price-hegemony> [in English].
- Kimmage, Michael. (2022, January 17). Time for NATO to Close Its Door. The Alliance Is Too Big – and Too Provocative – for Its Own Good. *Foreign Affairs*. <https://www.foreignaffairs.com/articles/russia-fsu/2022-01-17/time-nato-close-its-door> [in English].

- McFaul, Michael. (2022, February 11). How to Make a Deal with Putin. Only a Comprehensive Pact Can Avoid War. *Foreign Affairs*. <https://www.foreignaffairs.com/articles/europe/2022-02-11/how-make-deal-putin> [in English].
- Mearsheimer, John J. (2014, September/October). Why the Ukraine Crisis Is the West's Fault. The Liberal Delusions That Provoked Putin. *Foreign Affairs*. <https://www.foreignaffairs.com/articles/russia-fsu/2014-08-18/why-ukraine-crisis-west-s-fault> [in English].
- Mitchell, Lincoln. (2022, May 06). Putin's Orange Obsession. How a Twenty-Year Fixation With Color Revolutions Drove a Disastrous War. *Foreign Affairs*. <https://cutt.ly/XCKOp8u> [in English].
- NATO. (2022, July). *NATO – Russia relations. Setting the record straight*. <https://www.nato.int/cps/en/natohq/115204.htm> [in English].
- Popova, Maria, & Shevel, Oxana. (2022, February 17). Putin Cannot Erase Ukraine. No Russian Invasion Can Undo Ukrainian Nationhood. *Foreign Affairs*. <https://www.foreignaffairs.com/articles/ukraine/2022-02-17/putin-cannot-erase-ukraine> [in English].
- Radio Svoboda. (2022, February 17). *The Ministry of Foreign Affairs of Russia published the response of the United States on security issues. Moscow insists on its demands*. <https://www.radiosvoboda.org/a/news-rosuja-ssha-ultymatum-bezpeka/31708531.html> [in Ukrainian].
- The Guardian. (2022, February). Putin orders troops into eastern Ukraine on 'peacekeeping' (Additional reporting by Pjotr Sauer, Emma Graham-Harrison and Luke Harding). *The Guardian*. www.theguardian.com/world/2022/feb/21/ukraine-putin-decide-recognition-breakaway-states-today [in English].
- U.S. Embassy in Ukraine. (2022, March 15). *President Biden's speech regarding updated information on the crisis involving Russia and Ukraine*. <https://ua.usembassy.gov/uk/remarks-by-president-biden-providing-an-update-on-russia-and-ukraine/> [in Ukrainian].